

Ольга ЯДЛОВСЬКА

доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат історичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-5660-2057>

**ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА В СУЧАСНИХ
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Сучасний освітній процес в Україні активно долучається до розвитку проблематики гендерної складової як у самому суспільстві, так і в освітній ланці. Гендерне питання розглядається як дискусійне з точки зору упровадження відповідних навчальних дисциплін. Як правило, це елективні дисципліни або навіть окремі теми для вивчення гендерної складової. З іншого боку, висвітлення власне питань гендерних відносин і по сьогодні неоднозначно сприймається в українському суспільстві. Позаяк освіта виступає одним з найпотужніших соціальних інститутів щодо просвітництва суспільства та формування громадської думки, а також світогляду особистості, то залучення гендерної складової в освітній процес сучасних закладів вищої освіти в Україні залишається актуальним.

В освітніх колах виникають розбіжності щодо трактування навчальних планів дисциплін гендерного спрямування. Аналізуючи методологію статево-рольового підходу в освіті, необхідно звернути увагу на форму та зміст даного феномену. Якщо зміст явища виглядає досить прозоро, то при докладному розгляді слід звернути увагу, як цей зміст подається і як наповнено навчальний план. Звертають увагу на наповненість навчального плану дослідниці О. Плахотнік та М. Маєрчик, котрі відзначають існування т. зв. прихованого навчального плану як «складний і багатовимірний, він є ніби підводною частиною загального навчального плану – масивною, потужною, однак прихованою від наших очей» [4]. Соціологиня О. Стрельник теж зазначає про явище прихованого навчального плану, розглядаючи його як «певний світогляд через систему неписаних, неофіційних правил і цінностей, які транслиуються в навчальному просторі й освітньому процесі». Зокрема, дослідниця зазначає, що «прихований навчальний план стосується: змісту навчальних предметів; організації навчальних закладів (освітній простору, наочності, виховного процесу, розподілу посад, правил освітнього закладу); викладацького стилю комунікації тощо. Прикладами прихованого навчального плану можуть бути тематичні свята до Міжнародного жіночого дня чи Дня Збройних сил України, до яких здобувачам освіти пропонують примірювати традиційні рольові моделі жінки-берегині або хлопця-захисника, конкурси краси та под. [5]. Загалом погоджуємося із думкою про те, що навчальні плани дисциплін гендерного спрямування є досить варіативними і цілком залежать від світогляду авторів (науково-педагогічних працівників) навчальних програм. Щоправда такі тенденції мають і позитивні сторони, адже викладачі-розробники залучають науковий доробок, власний досвід неформальної освіти та практичної діяльності щодо гендерної проблематики, що суттєво поглиблює рівень запропонованих навчально-методичних розробок. Стосовно стереотипного або навіть стигматичного ставлення у використанні образів чоловіка та жінки під час різноманітних заходів у закладах освіти, то вважаємо цю думку все ж застарілою, адже саме впровадження гендерної тематики у закладах вищої освіти сприяє змінню гендерних стереотипів та формує умови гендерної паритетності як в суспільстві, так і в навчальному закладі. Принаймні, гендерна рівність та паритетність декларуються у здійсненні освітньої діяльності.

З цієї точки зору цікавими є спостереження Б. Барчі, яка стверджує, що людина не може постійно бути носієм виключно фемінних чи мускулативних якостей і постійно відповідати штучним стандартам. Тому закономірним є вияв у неї рис поведінки, що не відповідають гендерним стереотипам. Одна й та ж сама людина в різних комунікативних ситуаціях виявляє й різну мовленнєву поведінку, а гармонійне поєднання чоловічих та жіночих особливостей робить спілкування більш багатим і успішним. Цей факт ще раз підкреслює, що мускулатура і фемінність не протилежні, а взаємопов'язані категорії, отже,

межа між чоловічою та жіночою мовами, поведінкою, їх соціальними проявами є умовною й легко долається. Таким чином, гендерні відмінності формуються на основі біологічної статі, але не визначаються тільки нею [1, с. 6]. Разом з тим підхід до врівноваження гендерної складової освітнього простору слід шукати у створенні гендерно чутливого середовища у закладах вищої освіти. Аналіз емпірично отриманих результатів, отриманих у дослідженні О.Коробанової, надав можливість виокремити комунікативні характеристики молодих людей, що відносять себе до іншої статі. Такі молоді люди мають низку проблем у спілкуванні, що змушує їх вибудовувати межі та захищати свою приватність, приділяючи багато уваги спілкуванню в онлайн-ових групах. Проте вони можуть домагатися високого статусу у значущих інгрупах (наприклад, мікрогрупах неформального спілкування у академгрупі та групах, сформованих за інтересами). Перебуваючи під пресом суспільних очікувань, вони вважають референтними для себе нонконформістів, які мають можливості жити там, де і як хочуть [3, с. 21]. Безумовно, засадничу і, у переважній більшості випадків, основну роль у статевому розрізненні відіграє біологічний чинник (гендерна бінарність), хоча такий підхід може бути слушним і стосовно характеристики осіб, що ідентифікують себе за межами традиційних гендерних бінарних кодів (мається на увазі, що вони від природи народились такими). Однак слід враховувати, що соціалізація особистості може теж бути впливом чинником розвитку соціальних ролей за статтю. І хоча це питання є дискусійним, все ж слід враховувати соціальний фактор у міжстатевих відносинах, у проявах мобінгу, гендерної стигматизації і паритетності тощо.

Важливим чинником успішного впровадження гендерного підходу, як стверджує С. Дубова, є рівень гендерної культури самого викладача та його вміння впроваджувати у своїй педагогічній діяльності реконструкцію традиційних культурних обмежень у розвитку особистості здобувача, створювати оптимальні умови для максимальної самореалізації дівчини та юнака у процесі педагогічної взаємодії незалежно від гендерних стереотипів. Саме освіта сприяє формуванню у дітей і молоді життєво і професійно необхідних компетентностей, інноваційного мислення, кращих людських рис і прийнятних моделей поведінки з урахуванням потреб особистості, інших людей і вимог сучасного суспільства. Гендерний підхід в освіті полягає у створенні умов для гендерної соціалізації здобувачів вищої освіти, яка б сприяла вихованню стосунків між статями, вільних від жорстких стереотипів маскулінності і фемінінності в традиційному розумінні, а також вихованню нової особистості з високими інтенціями відкритості та адаптивності у всіх сферах життя [2, с. 280].

Накопичений досвід зарубіжних країн у вирішенні проблеми гендерної нерівності може слугувати підґрунтям для формування практичних рекомендацій для українських ЗВО. Проте, як вважає І. Царенко, подолання проблеми гендеру повинно вирішуватись ще у шкільному віці, коли формується психологія особистості, тобто проблема гендерної нерівності у закладах вищої освіти та у суспільстві загалом неможлива без побудови ґрунтовних підходів держави до всеохоплюючого гендерного виховання шляхом проведення поряд з традиційними методами (у вигляді лекцій, семінарів, диспутів, бесід, самостійної роботи з підручником, написання рефератів, підготовки доповідей тощо), і неформального засвоєння інформації (різноманітні види дискусій, ситуаційно-рольові ігри, методи аналізу проблемної ситуації). Як результат, впровадження гендерних курсів та тем у навчальний процес у ЗВО, сприятиме розумінню здобувачами вищої освіти теорії гендеру, тлумачення та змісту гендерних стереотипів, які впливають на самореалізацію особистості, уміння використовувати ці знання на практиці, помічати проблеми гендерної нерівності, вміти аналізувати та вирішувати гендерні проблеми, а також уміння не застосовувати у своїй поведінці гендерно дискримінаційні практики [6, с. 116]. Запровадження державних програм повинно стати лише першим етапом усунення важелів протиріч, де в подальшому держава не просто запроваджуватиме заходи, а за допомогою наявних світоглядних настанов суспільства. Відносно подолання проблеми гендеру в межах вітчизняних ЗВО, то необхідно сприяти поширенню проведення заходів обміну між закладами вищої освіти та досвідом щодо усунення протиріч гендерної нерівності, як це прийнято у європейській практиці [6, с. 117].

Зазначимо, що у закладах вищої освіти України введено ряд дисциплін або елективних курсів гендерного спрямування: «Гендер, тілесність, сексуальність», «Гендерна соціолінгвістика», «Гендер, клас, вік, нація: крос секційний аналіз», «Критична феміністична перспектива в сучасній соціології», «Соціальні та жіночі рухи в світі, Європі, Україні», «Феміністична критика класичної соціальної теорії», «Біографічний метод в гендерних дослідженнях», «Гендерна експертиза та гендерний аудит», «Гендерний аналіз мас-медіа», «Гендрований життєвий шлях та життєвий успіх», «Історична феноменологія», «Гендерна

історія», «соціологія маскулінності та чоловічі дослідження», «Якісні методи в гендерних дослідженнях», «Соціальні складові процесу уніфікації», «Гендерний портативний аудит» (проведення опитувань щодо ефективності праці чоловіків та жінок). Також створено міжуніверситетські електронні журнали та осередки гендерної освіти, на базі яких проводять тренінги, розробляються плани заходів гендерного спрямування. Такі центри діють у містах Вінниця, Дніпро, Глухів, Житомир, Закарпаття, Запоріжжя, Кривий Ріг, Луцьк, Ніжин, Одеса, Острог, Суми, Умань, Тернопіль, Черкаси, Чернігів, Харків, Хмельницький переважно у закладах вищої освіти [7, с. 227]. Також гендерний центр до повномасштабного вторгнення рф діяв у місті Маріуполь.

Отже, запровадження гендерної складової в освітній процес закладів вищої освіти України частково реалізовано протягом останнього десятиріччя. Підкреслимо, що, як правило, дисципліни гендерного спрямування пропонуються у вибірковій частині, можуть мати місце проходження онлайн-курсів на різноманітних платформах (неформальна освіта) як елемент індивідуальних чи самостійних робіт. Однак запровадження вивчення дисциплін гендерної проблематики залежить від політики закладу освіти та керівників, з одного боку, та освітніх ініціатив Міністерства освіти та профільних міністерств, яким підпорядковані окремі ЗВО, у розрізі виконання впровадження планів гендерного розвитку суспільства, з іншого. Слід також враховувати культурологічний та релігійний аспекти сприйняття гендерного питання, адже традиція, на наш погляд, завжди перемагає, тому державі слід вдумливо ставитись до запровадження вивчення гендерного аспекту у закладах вищої освіти. До прикладу, у країнах Центральної Азії майже не вивчаються дисципліни гендерного спрямування, та й самі гендерні ініціативи мають декларативний характер. Навпаки, у країнах Європи та Європейського Союзу обрано напрямком гендерного різноманіття в освіті, хоча у деяких країнах регіону це заперечується (до прикладу, у Польщі). Ставлення до гендерного питання у вищій освіті може бути продиктоване і зміною політичних лідерів та урядів: нищівним прикладом є ісламська революція 1979 року в Ірані, яка призвела до встановлення теократичного режиму та буквально катастрофічного падіння рівня свободи жінок і, як наслідок, негативно вражаючої гендерної нерівності; до речі, жінкам Ірану заборонено вивчати 77 дисциплін. З подивом, але зазначимо, що і в США зі зміною політичного лідера країни з початку 2025 року закриваються усі програми, навчальні та наукові розробки щодо інклюзії та гендерного різноманіття, усім університетам США поставлено вимогу протягом двох тижнів лютого переглянути або закрити навчальні програми гендерного, інклюзивного напрямку. Звичайно, приклади різних підходів у висвітленні гендерної проблематики у закладах вищої освіти можна продовжити, адже кампаративний аналіз гендерних практик світу може стати підґрунтям для виваженого та обґрунтованого введення вивчення гендерної складової в Україні.

1. Барчі Б. В. Психологічна характеристика гендерного аспекту комунікація. Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: реалії та перспективи. Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року [електронне видання] / упор. О. Т. Плетка. К.: ІСПП НАПН України, 2023. С. 5-7.
2. Дубова Г. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 36, том 1, 2021. С. 277-281.
3. Коробанова О. Л. Толерантність та уникання сексистської упередженості у міжгруповій взаємодії в просторі закладу вищої освіти. Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: реалії та перспективи. Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року [електронне видання] / упор. О. Т. Плетка. К.: ІСПП НАПН України, 2023. С. 21-23.
4. Плахотнік О., Маєрчик М. Гендерова освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців. Гендер для медій. 2017. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_dlya_medii_2017.pdf
5. Стрельник О. Освіта як фабрика смислів: від статево-рольового підходу до гендерно-чутливих змін. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-aftereuromaidan/osvita-yak-fabrika-smisliv-vid-statevo-rolovogo-pidhodu-do-gendernochutlivih-zmin-1341286.html>
6. Царенко І. О. Гендерна політика у сфері вищої освіти: проблеми нерівності та шляхи їх вирішення. *Економіка: реалії часу*. №3(19), 2015. С. 110-117.
7. Ядловська О. С. Прояви гендерної освіти в навчальних закладах. Innovative development of science and education. *Abstracts of the 4th International scientific and practical conference*. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 224-228.